

É Romani Glinda

Den romska spegeln

Pris 47 kronor

Nr 1–2008

Viktig utställning om
den romska Förintelsen
på Etnografiska museet

Redaktören har ordet

Det är förvånansvärt att det skrivs så lite om Kosovos romer i tidningarna. Har man i den positiva nyhetsrapporteringen om Kosovos självständighet glömt de romer som fortfarande bor kvar i där. Jag är inte emot ett självständigt Kosovo, men då måste man kunna garantera ett säkert och bättre boende för de cirka 10 000 romer som fortfarande bor kvar i getton eller slumområden, på förgiftande soptippar och under motorvägarnas betongbroar.

Vi ska nog inte glömma historien om varför så många, romer, ashkalier, serber, bosniaker, och till och med judar flydde landet. Det var på grund av den pågående etniska utrensningen Kosovoalbanerna bedrev 1999 efter att NATOs bomningar tvingat serberna på flykten. Romerna tvingades att fly, deras bostäder brändes ner, kvinnor våldtogs och barn misshandlades framför sina män och fäder.

Romerna gömde sig i bergen för att få en tillfällig fristad, för att på något sätt hitta en möjlighet att fly landet. Många av dem har i dag blivit mottagna av olika länder, men många har inte haft skäl nog att få asyl enligt vissa länders asylpolitik. Beslutsfattare har sänt tillbaka romerna med svaret att "nu är det, enligt säkra källor, säkert att återvända till landet," detta trots att UNHCR:s flyktingkommisariat skarpt påpekat, att det inte alls gäller för återvändande romer.

Trots det blev många romer tvingade att återvända och då främst till Serbien där de ofta hamnade i något misärläger vid en soptipp. Rapporterna har kommit att Kosovoalbaner nu går omkring och frågar de bättre bemedlade romerna om de har hus, och säger "jag har hört att ni ska sälja ert hus". Med tanke på den samhällsställning som romerna har finns det en rädsla från romerna sida att säga "nej det stämmer inte" och huset blir plötsligt ofrivilligt till salu.

Serbien är emot Kosovos självständighet och de är upprörda. Kravaller, bränder och plundringar har förekommit.

Rosario Taikon Ali och Bengt O Björklund, framför sitter Fred och Maja-Lena Taikon.

É Romani Glinda

Egnahemsvägen 58
141 37 Huddinge

Telefon och fax:

+46 (0)8-779 40 31
+46 (0)70-712 39 91
+46 (0)73-543 07 16

E-mail: fredt@telia.com

Webadress: www.romaniglinda.se

Postgiro: 19 54 82-5

Ansvarig utgivare

och chefredaktör: Fred Taikon
Redaktion: Maja-Lena Taikon,
Rosario Ali Taikon
och Bengt O Björklund.

Tipsa oss

Vi tar gärna emot material till tidningen, samt tips om olika evenemang, föredrag och möten.

Vi tar emot texter på samtliga romanédialekter, antingen via vanlig post eller via e-posten:
fredt@telia.com

Innehåll:

Debatt	sid. 3
Kosovo	sid. 4-5
Romska rötter	sid. 6
Tema Förintelsen	sid. 7-16
Kvinnokonferens	sid. 18-19
Bakro	sid. 19
Polisen och hatbrott	sid. 20
IRIS skolan	sid. 21
Romer på flykt	sid. 22-23
Romer i Stockholm	sid. 24-25
Böcker	sid. 26-27
Notiser	sid. 27-28
Bilder berättar	sid. 28
Recept	sid. 29-30
Bilden på framsidan är tagen på Strömgatan i Stockholm av Bengt O Björklund.	

Våra bidragsgivare

Kulturförvaltningen
Statens Kulturråd

Tryck: Allduplo **ISSN 1651-3258**

Kosovoromer i Serbien börjar nu bli rädda för en ny förföljelse. Det räcker tydligen inte med att de tvingas leva under omständigheter ingen annan i landet behöver göra.

Styrande i Kosovo måste nu se till att de mänskliga rättigheterna respekteras, att minoritetsgruppen i landet, främst

serber och romer, skyddas. Gör man inte det, kommer en ny flyktingvåg av romer och serber att starta. Jag vet inte hur Kosovo ska klara av sin självständighet med dålig ekonomi och arbetslöshet, med korruption och kriminalitet som lär förekomma i en mycket stor omfattning enligt övrig massmedia.

Resande romer

De gamla som levde när jag växte upp, har alltid kallat sig för resande. Många har kallat oss för "tattare", ett skällsord som vi fick av majoritetsbefolkningen. När vi pratade vårt språk med varandra och sade eller frågade, "raklar diro romani?", "talar du romani?", kunde en del säga det i en mening, men det var mindre vanligt att de rotade, vilket för dem också var att de pratade romani.

Man kunde också säga att något eller någon var romano. Detta är, vill jag påstå, de allra flesta resande i Sverige helt överens om och vi haft möten med andra föreningar och riksförbund i Sverige idag som ställer sig helt bakom detta och inget annat. Den nya gruppen tchiwi, som någon enstaka person utan förankring i resandegruppen påstår sig vara, får stå för de få personer som ställer sig bakom detta. Vi andra resande bosatta i Sverige har aldrig hört talas om denna grupp, vi förstår oss inte heller på romani tchiwi, det språk de påstår sig tala.

En benämning vi också ställer oss bakom är sinti, som kan vara den grupp från vilken härstammar, en grupp som levde nära floden Sindh därav namnet sinti.

Vi vet att resande är den första romska gruppen som anlände till Sverige under femtonhundratalet.

Vi är flera resandeföreningar och riksförbund som på detta sätt vill ta avstånd från de påståenden om romani tchiwi som några försöker sälja in. Vi ställer oss inte bakom detta, utan protesterar högljutt.

Snälla ni, vi vädjar: skäm inte ut oss mera! Efter att vi banat vägen har personer som varit osynliga för oss resande i hela sitt liv ploppat upp och nu ser de chansen att skapa sig en ny identitet. Nu

ska de försöka förstöra vårt mödosamma arbete som gjort att vi blev en minoritet med minoritetsstatus. Till sist vill jag hylla min dotter för hennes och historiens första resande bok i Sverige. Vi gjorde också den första cd skivan med romano låtar, ja tänk vad man skapat, både saker och förutsättningar för olika personer som i dag är mer synliga än tidigare.

Jag började mitt arbete ideellt och jobbar fortfarande ideellt sedan 20 år tillbaka. Resandefolkets Romano Riksförbund, RRRF, hade 10-årsjubelium förra året med sina 15 medlemsföreningar, tiden går.

Jasmine Rosengren, som ligger bakom boken Miro rakkrar Romani, hälsar och tackar för alla brev, mail och telefonsamtal som har stöttat henne efter påhoppet på denna sida. Det är dessutom något som aldrig skulle kunna ha hänt oss resande romer, då det är förbjudet och

ofint i resande romers kultur med den här typen av påhopp. Jag tror till och med hos buroar har man ett bättre förstånd att inte bete sig på ett sådant obildat och ociviliserat sätt. Men en farlig sjukdom är avundsjukan.

Latjo drom sass romano mala
Vid pennan.

Birger Rosengren

Här kan ni alla som har något angeläget att säga uttrycka er. Det enda som gäller är att det ska vara allmängittigt och intressant för hela läsekretsen. Inga personliga påhopp tillåts eller förtal. Vanlig etisk diskretion måste råda. Men skriv gärna till redaktionen om allt som ni känner är angeläget. Glad påsk till er alla!

Redaktionen

Vinter på
Stari Batnjik.

Hur går det för romerna i Kosovo?

Nu när Kosovo utropar självständighet, kommer de 29 romska barnfamiljer från Kosovo, som i snart tio år tvingats leva under omänskliga förhållanden i Novi Pazar i Serbien, knappast att känna någon glädje eller värme. De kommer inte att hålla fest, självständigheten till trots, men får fortsätta att frysa i sina oisolerade tält bland råttorna i lägret.

Text och foto: Poul Sanver

Dessa 29 familjer är endast en bråkdel av de tiotusentals romer som utrensades från Kosovo 1998 och framåt. En del har kommit till Sverige, bland dem romska våldtagna kvinnor, med underlivet sönderbränt av glödande cigaretter. Uppgifterna om antalet romer från Kosovo som flytt till Serbien varierar beroende på vem man frågar. Enligt UNHCR är 23 164 romer från Kosovo registrerade i Serbien, men man räknar med att det finns ett lika stort mörkertal. Detta då många romer från Kosovo saknar personlig dokumentation och därför inte kan bli registrerade.

Frågan om romernas lidande under Kosovokonflikten har knappast fått något

utrymme i den politiska debatten om Kosovos framtid.

Göran Persson promoverade och tog initiativ till en bred informationsinsats om Förtintelsen som bl.a. utmynnade i häftet .. Om detta må ni berätta... som varje skolbarn fick ett exemplar av. På sidan 38 går det att läsa att: " I Östeuropa var det vanligt att grupper av zigenare sköts i skogar eller utanför byarna, många gånger av lokala fascister. I Kroatien utplånades de nästan helt. " Det framkommer också att 25-50 procent av de europeiska zigenarna blev mördade under kriget och de är än i dag en av de mest utsatta folkgrupperna i Europa för rasistisk diskriminering och våld.

Kosovo har sedan kriget mottagit ett bistånd per capita utan motstycke i den moderna historien. Stort sett inga av dessa medel har kommit de romer som tvingades lämna Kosovo till del. Och absolut ingenting har gjorts för att lösa deras situation.

Inte heller de romer som stannat kvar i Kosovo som internflyktingar har fått något bistånd av betydelse. Zitkovac, Cesmin Lug och Kablare är tre flyktingläger för romer i Kosovo. Lägren ligger i närheten av Trepca gruvan. Hela området runt gruvan är en ekologisk katastrof zon på grund av hälsovådliga mängder av bly och andra giftiga tungmetaller i marken. Redan år 2000 slog Världshälsoorganisationen, WHO, larm om allvarliga blyförgiftningar bland romerna på lägren. Omedelbar evakuering var nödvändig men det tog 6 år innan en del av invånarna på lägren evakuerades till en nedlagd fransk armé barack. Den ligger några hundra meter längre bort från Trepca gruvan och de evakuerade blir fortsatt blyförgiftade.

Utifrån hur Kosovos romer som lever i flykt behandlas, måste Göran Perssons projekt ses som ett misslyckande. Det kan knappast ha varit Göran Perssons intention att fördöma antisemitismen och samtidigt acceptera antiziganismen.

I den politiska debatten om Kosovo i

Sverige nämns endast de etniska grupper som kan föra sin talan. Alla andra lämnas därhän. Antiziganismen är tyvärr inte ett fenomen som är begränsat till Balkan. Den lever i bästa välmåga, också i Sverige.

Kosovos institutioner har tillsammans med det internationella samhället haft nästan tio år på sig att skapa förutsättningar för att alla Kosovos invånare ska kunna leva i Kosovo. Men i stället för att göra något konkret för att komma till rätta med problemen har Kosovos och internationella institutioner presenterat fantasisiffror för återvändandet som inte har någon grund i verkligheten. Efter en månad är människor registrerade som permanent återvändande till Kosovo. Hur många som är kvar efter den månaden kontrolleras inte. På så sätt får man en snygg statistik. Enligt initierade bedömningar är det verkliga återvändandet endast 20 procent av de officiella siffrorna.

Nu när Carl Bildt, som är den enda svenska politiker med verklig erfarenhet från Balkan, uttrycker farhågor i samband

Internflyktingar.

med utropandet av ett självständigt Kosovo, är det kanske värt att lyssna och begrunda. USA och Ryssland för sina

favoriters talan. Men det är kanske också värt att tänka på att någon måste föra talan för dem som inte har stormakternas öra.

Romerna i Kosovo

Det finns inga exakta siffror om hur många romer som bor i Kosovo i dag. Man vet, att före kriget 1999 bodde mellan 120,000 och 150,000 romer i Kosovo, av vilka över 100,000 jagades ut under och efter kriget. I dag uppskattas den romska närvaron i Kosovo vara några tusen romer. De flesta finns fortfarande kvar, antingen i Kosovos grannländer i Balkan eller i länder av den europeiska unionen.

Situationen för de romer som bor i Kosovo är mestadels mycket svår. Jag besökte själv Kosovo och två romska områden, 7 Shtatori grannskap i Peja/Pe? området och Roma Mahalla i Mitrovica i januari. Bostadssituationen är svår. Ekonomiska möjligheter är få och arbetsituationen dålig. Många romska barn går inte i skolan. Även om säkerhetssituationen har förbättrats de senaste åren, är den fortfarande en central fråga för romerna.

Efter att Kosovo nu har deklarerat sig självständigt, borde alla befolkningsgrupper avhålla sig från ytterligheter såsom alla former av våld. Alla grupper, inklusive minoriteter som serber och romer - oftast hänvisar man att det finns tre olika romagrupper i Kosovo, romer, ashkalier och egyptier - har samma rätt att bo och leva i Kosovo. Även Kosovos ledare har erkänt detta och t.ex. premiärministern Hasim Thaci har uppmanat alla minoriteter att stanna kvar i Kosovo.

Det är också mycket viktigt med en stark internationell närvaro, både genom den nuvarande OSSE missionen och genom EU övervakning, som kan garantera minoriteternas rättigheter. Det är viktigt att denna övervakning finner stöd i byarna och på landsbygden där de icke-albanska minoriteterna lever. Detta betyder stöd för romerna att kunna delta i olika beslutsfattande organ, ha sina

Knut Vollebaek.

tjänstemän i stats- och regionala institutioner, få lika möjligheter för jobb och undervisning, kunna få hälsovård och bostäder, och överhuvudtaget kunna förverkliga sina fulla medborgarrättigheter.

Det är mycket viktigt att Kosovo förblir multietnisk. I detta sammanhang har romerna en stor betydelse.

Knut Vollebaek
OSSE's minoritetskommissarie

Romska rötter gör sitt

Mattias Kalander kommer från Malmberget. Han har romska rötter och arbetar som musiklärare. Nyligen har han avslutat ett projekt med en musikal, tillsammans med sin mamma, Berith Kalander, som har skrivit manus. Berith Kalander är dotter till Hanna Dimitri, som är kusin till Sofia Taikon. De överlevde bägge Förintelsen och kom bägge till Sverige med de vita bussarna 1945.

Text: Bengt O Björklund **Foto:** Maria Ödalen, NSD

Tonsättaren Mattias Kalander föddes 1981 i Gällivare. Han började spela piano som sjuåring och bestämde sig tidigt för att satsa helhjärtat på musiken. Han har bland annat gått på musiklinjen på Framnäs Folkhögskola och studerat på Musikhögskolans lärarlinje i Piteå. Han har spelat i storband, jazzensembler, symfoniorkestrar, garageorkestrar och hårdrocksgropper.

Mattias som har skrivit text och musik till föreställningen Maskrosbarn, en föreställning som handlar om ungdomar som jämför sig med maskrosen. Ungdomarna i musikstycket sjunger om sina känslor av utanförskap. Föreställningen blev en succé och har uppförts i Stockholm, Malmö, Gällivare och Kiruna.

Mattias har fått många stipendier genom åren, bland annat Gällivare kommuns ungdomsstipendium 2005. I april förra året fick han LKAB:s kulturstipendium på 50 000 kronor och i december

2007 tilldelades han ett av de fyra Rubus Arcticus stipendierna på 100 000 kronor.

– Jag komponerar ganska mycket klassisk musik eftersom jag lyssnade väldigt mycket på det som yngre. Men numera blir det nästan bara Black Sabbath och Candlemass. Jag kände att jag behövde höra musik där man inte behövde tänka. Sedan ska man heller inte underskatta sådana rockband. Att pula ihop de där rifven de spelar är ingen lek, och jag tror inte att folk riktigt fattar vilken otrolig konstnärlig verksamhet de här banden faktiskt håller på med, säger Mattias.

Mattias Kalander har även skrivit text och musik till musikalen "En röd finne på min näsa" och hans mamma Berith Kalander har skrivit manus. Det är berättelsen

om vad en finne kan ställa till med, i alla fall om personen i fråga precis har valts till skolans lucia. Musikalen riktar sig främst till ungdomar från 14 år och uppåt.

En röd finne på min näsa tog sin början i ett telefonsamtal från Kulturskolans rektor Jerker Johansson, till Berith och Mattias Kalander.

– Jerker undrade om vi inte kunde utöka det här med "Maskrosbarn" på något sätt, men det sa vi nej till. Vi vill inte bara bli förknippade med tunga saker, utan även göra något roligt. Och vi tror åtminstone att vi är ganska roliga i den här uppsättningen, sade Berith Kalander till Norrländska

Socialdemokraten strax innan premiären.

Berith Kalander är lärare och hon hittade inspiration till musikalen i skolan bland de olika ungdomsgrupperna.

– Jag tog in vardagen som jag lever i, min arbetsplats, och jag började se vad det var för slags olika grupper där. Där fanns tuffingarna, idrottstjejerna och nördarna, säger Berith Kalander.

Och alla hade de en sak gemensamt, att en hastigt uppblossande finne kunde vara en smärre katastrof.

Totalt ingår 20 personer i ensemblen som spelar "En röd finne på min näsa", elever från kulturskolan i Gällivare. En enda kille finns med på scenen tillsammans med tjejerna som dansar och sjunger.

Den 8 mars i år kommer Berith Kalander till Etnografiska museet i Stockholm för att delta på Internationella kvinnodagen i ett arrangemang om romer i Sverige och ursprungsfolk i Nordamerika.

Ur föreställningen "En röd finne på min näsa".

Elstängslet i Auschwitz.

Den romska förintelsen

Text: Documentation and Cultural Centre of German Sinti and Roma

Översättning och redigering: Bengt O Björklund

Romer har bott i Europa i århundraden och är idag Europas största minoritet. Deras kultur har skiljt sig från majoritetsbefolkningen i de länder där de har bott, något som har lett till att synen på dem har varit och fortfarande är starkt färgad av klichéer och fördomar. Just detta var något som gjorde att tyskarna hade lätt att vigla upp befolkningen emot dem och att de även långt senare inte ens kallades för förintelseoffer, trots att så många som över en miljon romer kan ha mördats av nazisterna under Andra Världskriget. Än idag är det många som förvånat lyfter på ögonbrynen när de får höra att även romerna var utsatta för nazisternas utrotningspolitik, att nazisterna hela tiden talade om att TVÅ främmande raser skulle utrotas, romer och judar.

Nationalsocialisterna kungjorde tidigt att romerna var andra klassens medborgare och att kontakt mellan dem och icke-romer var förbjudet. Romerna miste också sin rätt att rösta. När Andra Världskriget hade startat infördes raslagsbestämmelser även i de territorier som införlivats med det tyska riket.

På basis av den nationalsocialistiska rasideologin förlorade romerna gradvis sina rättigheter, sina möjligheter att försörja sig och sina familjer och slutligen deporterades de till dödslägren.

Upplevelsen av Förintelsen lever fortfarande kvar i den romska själen, men än idag vill ingen tala om detta fruktansvärda som har hänt här i Europa.

Många romska familjer har blivit fullständigt utplånade under åren med nazistisk diktatur. Trots att många överlevande

bar på både fysiska och mentala ärr från förföljelse och koncentrationslägeraktivitet, vägrades de ett moraliskt och rättsligt erkännande och de fick ingen kompensation av den tyska staten. Nazistpropagandans stereotyper fortsätter att leva vidare långt efter 1945, fram till våra dagars övergrepp.

För att hedra offren från Andra Världskrigets tyska Förintelse samlas man världen över den 27 januari för att högtidlighålla befrielsen av Auschwitz. I samband med årets högtid kom den tyska vandringsutställningen Förintelsen och romerna till Etnografiska museet i Stockholm. Det var många dignitärer som var där, både på vernissagen den 24 januari och på Förintelseoffrens dag den 27:e. Äntligen har det kommit lite ljus även på romernas Förintelse.

*I bakgrunden syns plattformen där det första urvalet skedde.
Här skiljdes familjerna åt för alltid.*

Den nazitiska diktaturen

Efter att ha tagit makten den 30 januari 1933, raserade nationalsocialisterna den demokratiska och konstitutionella staten på bara några månader. Även om fokus låg på politiskt oliktankande vid den här tiden, behandlades romer bedrövligt redan nu och det var de som deporterades till det första koncentrationslägret.

För att kunna definiera och registrera romer tog nationalsocialisterna hjälp av vetenskapsmännen. Den "rashygieniska forskningsenheten" inrättades i Berlin 1936. I december 1938 instruerade Heinrich Himmler forskningsenheten att spåra och registrera alla romer som bodde i hela Stortyskland. Rasforskarna tvingade människor att ge information om sina familjerelationer och mätte och fotograferade dem från huvud till fot. I nära samarbete med Rikssäkerhetsämbetet producerade forskningsenheten nästan 24 000 rasomdömen om romer som blev planeringsdokument för det folkmord som följde.

Kommunala interneringsläger

Under andra halvan av 1930-talet byggdes interneringsläger liknande koncentrationsläger för romer i många tyska städer.

Hela familjer internerades där utan rättsliga grunder. Dessa läger var omgivna av stängsel och under konstant övervakning av SS eller polisstyrkor. Dessa läger användes också som depåer för tvångsarbetsbetare och de var även uppsamlingsplatser för deportation till koncentrations- och dödsläger senare.

Efter att nationalsocialisterna tagit makten marginaliserades romer gradvis från alla områden av det offentliga livet och de fråntogs de få medborgerliga rättigheter de hade. Diskriminerande, speciella föreskrifter för romer upprättades, ofta av kommunerna. De lokala myndigheterna lät sig gärna användas i nationalsocialisternas ideologiska syfte och senare var de direkt inblandade i genomförandet av deportationerna.

På många ställen utestängdes romska barn från undervisning med hänvisning

till att de var "människor av en främmande ras". Särskilda "zigenarklasser" anordnas i vissa städer. Men även de romska barn som i början tilläts att fortsätta i skolan blev senare deporterade till Auschwitz med sina familjer.

Under massaresteringarna 1938 och 1939 blev hundratals romer, deporterade till Buchenwald, Dachau, Sachsenhausen, Mauthausen och Ravensbrück.

Till Polen

Den 21 september 1939 hölls en SS konferens under Heydrichs ledarskap. Där bestämdes det att alla de 30 000 romer som fanns i det tyska riket skulle deporteras till det ockuperade Polen.

Sex månader senare, den 27 april 1940, beordrade Himmler deportationen av 2 500 romer till tvångsarbetsläger i Polen. Där blev de tvungna att arbeta som slavar. Hunger, kyla, sjukdomar och en brutal behandling var en del av vardagen. Många blev misshandlade till döds eller avrättade av exekutionspatruller.

I november 1941 deporterades cirka 5 000 romer till Lodz, där ett särskilt "zigenargetto" inrättades i det judiska gattot. Nästan alla som deporterades dit kom från Österrike, över hälften av dem var barn. Bara efter några veckor avled omkring 600 av dem på grund av de fruktansvärda levnadsförhållanden som rådde. I början av 1942 fördes de romer som hade överlevt till förintelselägret i Chelmno, där de ögonblickligen dödades med gas i godsvagnarna de kom i.

Romska familjer hölls också som fångar i Warszawagattot. Tillsammans med sina judiska olycksbröder mötte de döden i gaskamrarna i Treblinka, eller så sköts de av SS exekutionsplutoner.

I det ockuperade Europa

Romer hölls även fångna i läger i den tyskockuperade delen av Frankrike och i den "fria zonen" under Vichyregeringen. Många fångar deporterades senare till koncentrations- och utrotningsläger i Tyskland och ockuperade Polen.

Under en order från Rikssäkerhets-

ämbetet, utfärdad den 29 mars 1943, arresterades hundratals romer från Belgien och norra Frankrike och togs till genomgångsläger i Mechelen hösten och vintern det året. Den 15 januari 1944 transporterades 351 romer från det lägret till Auschwitz. Nästan hälften av dem var barn.

Under Mussolinis regim hölls ett stort antal romer som fångar i läger. De flesta kom från de jugoslaviska territorierna som Italien annekterat, men de inkluderade också flyktingar från Kroatien, där ustasharegimen systematiskt mördade romer.

Många ur den romska minoriteten gick med i den italienska motståndsrörelsen, andra slogs för Tito i kampen mot nazisterna.

Hundratals romer massavrättades när de sköts i Kragujevac i en av Andra världskrigets mest barbariska massakrer i ockuperade Serbien.

I Kroatien, en av Hitlers satellitstater, deporterade ustashamilisen tusentals romer till koncentrationsläger i Jasenovac, där de blev bestialiskt mördade.

Transnistrien och Pilkorsmännen

Sedan augusti 1941 kallades det sovjetiska området mellan floderna Bug och Dniester för Transnistrien och området kontrollerades av rumänsk civiladministration. Under den efterföljande perioden, då den Hitlerallierade diktatorn Antonescu regerade, deporterades cirka 25 000 rumänska romer, tillsammans med rumänska judar, till Transnistrien, där över hundra getton och läger byggdes. De flesta av de deporterade romerna dog av terror, hunger och kyla.

Efter att Pilkorsmännens parti i oktober 1944 tagit makten i Ungern med hjälp av tyska armén och SS, arresterades tusentals ungerska romer. De deporterades till samlingsläger som fortet i Komárom, där många dog. Ett stort antal deporterades därifrån till koncentrationsläger i Stortyskland. Romska familjer sköts på många platser i Ungern ända fram till krigsslutet.

Himmlers order

Med start i februari 1943 blev uppskattningsvis 23 000 romer från nästan alla europeiska länder deporterade till Auschwitz.

Samarbetet mellan Tysklands statliga järnvägar, SS och de lokala myndigheterna fungerade perfekt. Slutligen konfiskerade skattemyndigheterna all egendom och alla tillgångar som tagits från deporterade romer för det tyska rikets räkning.

Många romska barn vilkas föräldrar redan hade deporterats till koncentrationsläger, sattes först på barnhem. Deras namn registrerades centralt. Slutligen blev de deporterade till Auschwitz. Inte ens de romska barn som hade vuxit upp med "ariska" fosterföräldrar kom undan.

Zigenarlägret i Auschwitz

Uppbyggandet av Sektion B II e, som senare kom att kallas för Zigenarlägret av SS, startade vid årsskiftet 1942-1943. Den första transporten från Tyskland anlände dit den 26 februari 1943.

Romer anlände till den så kallade rampen där de registrerades och fick ett fångnummer tatuerat på armen tillsammans med ett "Z" för zigenare. Spädbarn tatuerades på låret. Det fanns dock "leveranser" av romer som mördades direkt i gaskamrarna efter att de anlänt, utan att ha blivit bokförda.

Lägret var en del av utrotningslägret Auschwitz-Birkenau. Det bestod av tjugo baracker på varsin sida om lägervägen. I de så kallade "bostadsbarackerna" trängdes upp till tusen personer tillsammans i trevåningsängar av trä.

Hela sektionen omgärdades av elektriskt taggtrådsstängsel. Krematoriet och gaskamrarna bakom sektionen var en ständig påminnelse för människorna som hölls fångna i lägret.

Fram till i början av april 1943 fanns det redan över 12 000 romer i lägret. I mars och maj 1943 skedde de första massavrättningarna då mer än 2 700 män, kvinnor och barn mördades med giftgasen Zyklon B.

Tortyr, SS-terror, tungt tvångsarbete, knappa matransoner och katastrofala hygienförhållanden tillhörde vardagen i lägret. Fångarna var tvungna att hjälplösa se på när familjemedlemmar svalt ihjäl eller dukade under för ofrånkomliga sjukdomar som tyfusfeber. De första offren var barn. Det var särskilt spädbarn som var födda i lägret som inte hade någon chans att överleva. Nästan 90 procent av de 23 000 fångarna i lägret dog en grym och våldsam död.

Det blev aldrig någon sann befrielse för de få som överlevde. De lider fortfarande av fysiska sviter och minnen som aldrig vill blekna.

**Källa: Förintelsen och romerna, en vandringsutställning av Documentation and Cultural Centre of German Sinti and Roma
Svensk översättning: Bengt O Björklund**

Träbäddarna i "Zigenarlägret" i Auschwitz.

Förintelsen och romerna

Den internationellt uppmärksammade vandringsutställningen Förintelsen och romerna kom till Sverige och Etnografiska museet efter ett initiativ av Fred Taikon. Den 24 januari var det invigning med tal av bland andra Integrations- och jämställdhetsminister Nyamko Sabuni och Romani Rose, ordförande för Dokumentations- och kulturcentret för sinti och romer som tagit fram utställningen.

Text: Bengt O Björklund **Foto:** Rosario Ali Taikon

Efter att Etnografiskas museichef Anders Björklund hälsat alla varmt välkomna intog Integrations- och jämställdhetsminister Nyamko Sabuni podiet.

– Som minister med ansvar för den nationella minoritetspolitiken, diskrimineringsfrågorna och för de mänskliga rättigheternas tillämpning, är det särskilt ansvarsfullt att få vara med och inviga denna unika utställning.

Nyamko Sabuni var glad över att också Sverige nu står värd för en så angelägen

vandringsutställning.

– Romernas förintelse under andra världskriget har hittills ägnats för lite uppmärksamhet och den har hamnat i historiens utkant. Den refereras ibland till som "den bortglömda förintelsen". Forskare uppskattar att en halv till en och en halv miljon romer förintades. Enligt nazistisk rasideologi utgjorde romer ett "ovärdigt" folk. Likt judarna ingick de i nazisternas utrotningsplan. Trots detta är kunskapen om de romska offren fortfarande relativt okänd. Det saknas forskning och dokumentation om detta. Det tog lång tid för omvärlden att över huvud taget erkänna romernas förluster under andra världskriget. Denna brist på empati och erkännande är, sade Nyamko Sabuni, i sig en allvarlig kränkning av det romska folket.

Hon menar att förföljelserna mot romer

inte är en historiskt isolerad företeelse.

– Den varken började eller slutade med andra världskriget. Antiziganismen har djupa rötter i europeisk historia. Och antiziganismen fortsätter vara en verklighet i dag. Arbetet mot antiziganism ligger fortsatt framför oss, sade Nyamko Sabuni. Det är min innerliga förhoppning, att denna utställning ska bidra till att öka kunskapen om Förintelsen av romer och inspirera till fortsatta satsningar på mer kunskap, forskning och dokumentation om samtliga grupper som föll offer för nazisterna.

Romani Rose talade

En annan talare under invigningen var Romani Rose, ordförande i Centralrådet för tyska sinti och romer, samt ordförande för Dokumentations- och kulturcentret för sinti och romer i Heidelberg. Hans familj drabbades hårt av nazisternas fasanfulla terror. Tretton ur hans familj mördades under Förintelsen.

Utställningen berör ett kapitel i romernas europeiska historia som, menar Romani Rose, som har förträngts under årtionden.

– Begreppet Förintelsen är förknippat med mördandet av 6 miljoner judar. Men Förintelsen står även för det folk mord som sattes i system av nazisterna mot vår minoritet, de hundratusentals romer som föll offer. Det gick nästan 40 år innan den tyska regeringen 1982, under dåvarande Förbundskansler Helmut Schmidt, folkrättsligt tillerkände vår minoritet Förintelsen. I den här utställningen har dessa förbrytelser omfattande dokumenterats: från utrensningen, rättslösheten och deportationen av romer inom det tyska riket till den systematiska nedvärderingen av vår minoritet i det av nationalsocialister ockuperade Europa.

Namn som Auschwitz, Majdanek, Chelmno, Treblinka och Sobibor, Buchenwald och Bergen-Belsen har blivit historiska minnesmärken genom de brott mot mänskligheten som outplånligt etsats sig in i romernas kollektiva minne.

Den europeiska unionens beräkningar

ger vid handen att romerna i Europa idag består av ca 10-12 miljoner människor och de är Europas största minoritetsgrupp. Enligt officiella undersökningar är ingen annan grupp utsatt för så omfattande diskriminering.

– Utställningen som vi öppnar idag vill visa att det finns ett samband mellan den i årtionden förträngda vetenskapen om förintelsen av romer och dagens former av rasism mot vår minoritet. Försumligheten att skildra historien på rätt sätt är orsaken till de vrångbilder som finns om oss än idag. Min önskan och mitt hopp är att de politiskt ansvariga genom denna utställning ska få en chans att förstå den nationella romska minoriteten och befria den från ett stigmatiserande främlingskap.

Fred Taikon, initiativtagare till utställningen i Sverige, talade om romernas situation idag.

– Den romska förintelsen har länge legat i glömska och nazisternas syn på oss romer lever kvar i de flesta europeiska länder ända fram i våra dagar. Därför är jag mycket glad att vi fått hit vandring utställningen "Förintelsen och Romerna", en utställning som fokuserar på romers förintelse och utsatthet under andra världskriget. Det är över 60 år sedan kriget upphörde och det kanske inte är underligt att den kan falla i glömska då man inte längre talar så mycket om just det kriget i skolorna. Men det fasansfulla som hände under Andra Världskriget, får inte glömmas bort, utan man ska fortsätta att berätta och synliggöra det hemska som hände.

Den tyske ambassadören Wolfgang Trautwein talade om Förintelsen och sin syn på romer.

– Tack för att jag som tysk ambassadör i Sverige får delta vid invigningen av denna utställning, en invigning som äger rum bara några dagar innan Förintelsens minnesdag.

Ungefär en halv miljon romer förlorade livet i Förintelsen, antar ambassadören.

– Folkmordet mot dem hade samma rasistiska motiv och utfördes, i likhet med folkmordet mot judarna, med kall-

blodig precision.

Trots deras erfarenheter och lidande har romerna inte vänt Tyskland eller Europa ryggen. Vi är tacksamma för att en ny generation ser Tyskland som sitt land och hem.

Maria Leissner, ordförande för Delegation för romska frågor, en annan av utställningens sponsorer, var nöjd med att utställningen kommit till Sverige.

– Den här utställningen är lite grand av en milstolpe, när det gäller Sveriges arbete för att synliggöra romer. För det är just det här med att vara osynlig, till och med som offer, som är det värsta man kan utsättas för. När man inte ens blir inräknad som en del av offren. Det är på något sätt det yttersta av diskriminering och marginaliseringen, sade hon.

Trots att både romer och judar specifikt pekades ut i Nürnberglagarna långt innan andra världskriget startade har man inte talat om romerna som offer förrän nu.

Den tyske ambassadören Wolfgang Trautwein.

Romani Rose.

– Att just romernas Förintelse osynliggjordes är tyvärr inget nytt i romernas historia, vare sig bakåt eller framåt. Jag är väldigt tacksam över att vi har kunnat samlas så pass många goda krafter i Sverige och Europa för att föra den här viktiga debatten. Men nu gäller det också att vi följer upp arbetet framöver och att vi även ser på Sveriges medverkan i det som hände under andra världskriget. Hur var det egentligen med inreseförbudet?

Överintendent Eskil Franck.

Maria Leissner och Anders Björklund.ö

Viktor Famulson.

Hur kom det sig att det bara anlände två romer med de vita busarna? De frågorna och många andra, hoppas jag att vi i Delegationen för romska frågor ska kunna fortsätta att arbeta med.

Eskil Franck är överintendent på Forum för levande historia, en av sponsorerna för Förintelsen och romerna.

– Jag är glad att få vara med här idag och inviga en utställning som handlar om den tyska nationalsocialismens folk mord på och förföljelse av den romska befolkningen under Andra Världskriget.

Utställningen är den första i sitt slag i Sverige och belyser en del av Europas mörkaste historia som det har varit otillbörligt tyst om. Just därför är en sådan här utställning så angelägen. Och just denna tystnad leder oss till frågan vilka konsekvenserna är för romerna som grupp, när de inte erkändes som offer för naziregimens förföljelser och mördande förrän i slutet på 1980-talet. Hur påverkar det självkänslan och samhällssynen, när omgivningen inte lyssnar till det lidande som en hel folkgrupp har utsatts för. Det är fullt begripligt om den leder till skepsis, misstro och i värsta fall förakt till institutioner och myndigheter, sade Eskil Franck.

Som liten romsk pojke gömde sig

Viktor Famulson i skogen när nazisterna kom. Han överlevde. Idag är han vice ordförande för International Romani Union, IRU, och ordförande i Baltic Romani Union, BRU.

– Vi var inte skyldiga till något brott, ändå blev vi dömda till döden utan rättegång av nazisterna. Det var en fruktansvärd terror som Hitler utsatte oss för.

Viktor Famulson berättar att under en dag hade tyska trupper samlat ihop 4996 romer. Varje person fick bara ta med sig 30 kilo bagage.

– Nazisterna beslagtogs över två tusen kilo personliga tillhörigheter som romerna haft på sig och burit med sig i bagaget. Romer hade inga större kontanta medel, inga fastigheter eller företag kopplade till bankkonton. Detta för att de inte hade någon fast boplat. Romer fick inte stanna någon längre tid i samma kommun runt om i Europa och ofta tog arbetet som romerna utförde slut i kommunen eller i staden. De hade därför som tradition att alltid bära med sig guld och ädelstenar som en ekonomisk buffert. Allt detta och mer

därtill beslagtogs. Det guld som beslagtogs och som senare sändes över till Berlin, smältes ner till guldtackor. En del av guldtackorna återfanns senare i hemliga bankfack i Schweiz. Guldtackorna var märkta med hakkors som bevis på att det var guld som tillhörde tyskarna.

Romer och judar var bägge offer för Förintelsen, de delade på lidandet i lägren.

– Vi trängdes och sov i samma sängar som judarna. Ändå talar man inte

om gruppen romer som en

utrotad grupp. Vi äldre har idag som unga svultit och lidit av sjukdomar på grund av att vi var tvungna att gömma oss i skogarna. Jag var ett av de barn vars föräldrar hela tiden var på flykt undan Hitlers nazistiska plågoandar. Min far försvann under kriget. Han hade gripts i staden och han kom aldrig hem igen. Min mor flydde ständigt med sina sex barn och vi gömde oss i skogarna.

De hade tur i oturen att det fanns vänliga polacker på gårdar som gav dem bröd och mjölk, på så sätt överlevde de.

Viktor Famulson invigde så utställningen Förintelsen och Romer.

Svarta Safirer uppträdde under vernissagen.

FÖRINTELSEN OCH ROMERNA

24 januari - 24 mars 2008

ETNOGRAFISKA
MUSEET

Djurgårdsbrunnsvägen 34 • www.etnografiska.se

Fri entré till utställningen.

Viktor Famulson tändes ljusen tillsammans med sin fru Nucha i Stora salen på Etnografiska museet för att hedra offren från Förintelsen.

Den 27 januari

Den 27 januari var det åter dags att minnas alla dem som föll offer för nazisternas Förintelse. Kanske var det över en miljon romer som mördades under Andra Världskrigets allra grymmaste inslag. Dagen hedrades i Stockholm bland annat på Etnografiska museet där utställningen Romerna och Förintelsen pågår.

Text: Bengt O Björklund **Foto:** Rosario Taikon Ali

Det var många som hade tagit sig ut till Etnografiska museet för att högtidligt hålla den 27 januari. Det var trångt mellan skärmarna som tillhörde utställningen Förintelsen och romerna och när högtiden väl kom igång i stora salen var det fullt.

Ekumeniken var nästan total med tre andliga ledare på plats från svenska kyrkan, katolska kyrkan och den judiska församlingen.

Museichefen Anders Björklund inledde den långa skalan av talare.

– Diskriminering är fortfarande laglig i Europa. Det är därför utställningen Förintelsen och romerna är så viktig. Gustav Friberg och Karin Wästfelt kommer att vara guider för utställningen och ta hand om besökarna, särskilt de skolklasser som kommer hit.

Viktor Famulson höll ett kort anförande innan han tillsammans med de kyrkliga dignitärerna tände de stora ljusen på scenen.

Fred Taikon talade om alla de länder där Förintelseoffrens dag högtidligt hålls.

– Det har gått åtta år sedan vi romer för första gången högtidshöll förintelseoffrens dag i Sverige. Det skedde på kulturhuset i Stockholm år 2000. Där sa man att denna dag kommer att bli en dag som varje år kommer att högtidligt hållas av romerna. En dag som ska påminna oss om de människor som föll offer för Hitlers fasansfulla härjning och dödsmaskineri.

Fred läste även "Maskrosbarn", en hyllningsdikt till sin far av den romska författarinnan Berith Kalander. Han talade även om de som förnekar Förintelsen.

– Det finns människor som påstår att historien om Förintelsen inte är sann. En av dem är Robert Faurisson. Han hävdar att gaskamrarna aldrig har existerat, att folk mord aldrig ägt rum. Hitler skulle enligt Faurisson inte ha beordrat mord på grund av ras eller religion.

Man säger att Auschwitz aldrig har varit ett förintelseläger utan bara ett arbetsläger, men vi som har släkt och familj som drabbades av förintelsen vet att krematorieugnarna var igång från morgon till sen kväll.

Den katolska biskopen Anders Arborelius, talade om grymheten.

– Inget århundrade har varit så blodigt som 1900-talet och ändå fortsätter livet som vanligt. Vi har fortfarande inte lärt oss så mycket och därför är denna dag så viktig. Detta är en helig dag och vi har en förpliktelse att se till dem som skuffas undan. Romerna är en bortglömd grupp, även i Sverige. Hur kan vi hjälpa till att de får mer inflytandet så att de kan göra sin röst hörd? Vi i den katolska kyrkan har försummat romerna, vi har inte gjort allt för att ta emot dem, men nu har vi

börjat ett ekumeniskt samarbete med Pingstkyrkan. Vi måste alla tänka efter vad vi måste göra för att detta inte ska hända igen.

Den judiske överrabbinen Morton Narrowe talade ur ett judiskt perspektiv.

– Det finns fortfarande slaveri i hela världen idag. Vad gör vi? Vi höjer inte rösten.

Alla är inte skyldiga, men alla har ett ansvar. Vi har hållit tyst om det onda som sker än i dag. Vi höjer inte rösten trots trafficking och slaveri. Idag ska vi tänka att vi delar samma öde som ni romer. Ni var där med oss. Hur skulle jag kunna glömma det? Idag är vi med er i en stor manifestation och vi gråter tillsammans. När jag läste om Warszawas getto på utställningsskärmarna här utanför och upptäckte att ni var där med oss, då kände jag att jag glömt er, sade Norton Narrowe

Ärkebiskopem Anders Wejryd,

– Det svenska storsamhället har en lång historia av att definiera bort folkgrupper som inte stämmer med den etablerade kulturen. Då är det lättare att kränka rättigheter på olika sätt, för de är ju de andra. Det finns en fara i ett samhälle som definierar "vi" väldigt trångt, som definierar bort "de andra". Vi måste ständigt bevaka vår användning av "vi" och "de andra". Den här dagen tvingar oss att se bakåt och lära framåt.

Adam Szoppe visade ett bildspel med foton från en resa han gjorde till Auschwitz med ungdomsförbundet RUF.

– Jag vet inte varför jag ville göra resan. När vi åkte var alla glada och det fanns många tankar om vad vi skulle få se.

Adam blev mer och mer upprörd när de kom fram till Auschwitz.

– Guiden berättade allt om Förintelsen för oss, allt men ingenting om romerna. När jag hade pressat honom ett tag berättade han till slut att det fanns något längst bort, ett museum som inte ingick i visningen, ett museum om romernas förintelse.

Det visade sig att museet var stängt,

Den katolska biskopen Anders Arborelius.

han var tvungen att hämta nycklarna.

– Det var ett fint, nytt museum. Synd bara att inga andra än vi var där.

Adam Szoppe hittade namnen på några av sina släktingar i de långa listor som fanns på väggarna.

Den romska aktivisten och sekreteraren på Delegationen för romska frågor Domino Kai läste "En varm hand från dödens ängel", en egen dikt om en romsk

pojke och hans relation till doktor Mengele.

Författaren Gunilla Lundgren berättade och visade bilder om en resa till Frankrike där de mötte romer som bodde i gamla godsvagnar.

– Det var en märklig känsla när jag upptäckte bokstaven Z som fortfarande satt kvar vid godsvagnens dörröppning och förstod att det måste vara några av

Den judiske överrabbinen Morton Narrowe.

Ramona Taikon Melker läser en dikt. Vid sin sida har hon Gunilla Lundgren. På bilden till höger talar Adam Szoppe.

de vagnar som fraktade romer till lägren under Andra Världskriget.

Ramona Taikon Melker, kulturarbetare och frilansjournalist på Radio Romano, läste en dikt av Pauša, den romska poesins moder. Hon läser den först på romanés och sedan på svenska.

Gunilla Lundgren berättade om Sofia Taikon, som överlevde Auschwitz och Ravensbrück, och om boken som hon gjorde tillsammans med henne.

– Jag försökte hitta människor som varit i hennes närhet och då träffade jag bland andra busschauffören som körde en av de vita bussarna.

Viktor Famulson var siste talare för dagen.

– Det är svårt att säga hur många romer det var som dog under nazimens grymma terror. Bara i ett läger i Ukraina dog ungefär fyra tusen romer, och det fanns många läger i Ukraina. I Tjeken har ett koncentrationsläger förvandlats till en grisfarm. Än i dag behandlas romerna illa i många länder och ingen vill berätta om de romer som dödades. Än i dag finns det romer som bor i kontainrar ute i kylan, som inte får någon hjälp, ingen tillgång alls till samhället. Detta händer idag. Detta är i dag en stor missär. Romerna har fråntagits sitt språk av myndigheterna. I Rumänien har

romerna ingenstans att bo. Liksom barnen i Sverige bygger kojor i träden, bygger även romerna i Rumänien sina kojor i träden täckta med genomskinlig plast. De bor där.

Ceremonin avslutades med att Domino Kai sjöng Gelem, gelem sedan blev det som seden påbjuder en tyst minut för alla offer för Förintelsen.

Den finskromska kyrkokören underhöll i programmet med sång och musik. I mitten t.v. ärkebiskopen Anders Wejryd, t.h. Domino Kai sjunger Gelem, gelem. Längst ner syns delar av publiken.

Anmäl diskriminering till DO!

Genom att anmäla diskriminering så gör du tre bra saker:

1. Du ger dig själv möjligheten att få upprättelse för den kränkning du utsatts för.
2. Du bidrar till att synliggöra diskriminering.
3. Din anmälan kan göra att andra inte behöver bli utsatta för samma sak som du.

Upplever du dig diskriminerad på bostadsmarknaden?

Har du sökt bostad men fått avslag när du talat om vad du heter eller när de ser att du eller någon i ditt sällskap bär romska kläder? Blir du erbjuden lägenhet, men bara i vissa områden? Har du försökt byta bostad men inte lyckats?

Tror du eller har du upplevt att din etniska tillhörighet påverkat dina möjligheter på bostadsmarknaden? Du kan anmäla det till DO.

Känner dina barn sig trygga i skolan?

Får dina barn tillgång till den undervisning de har rätt till i skolan? Blir de mobbade eller trakasserade i skolan? Sedan 2006 finns en lag som förbjuder diskriminering och annan kränkande behandling av barn och elever.

Om dina barn blir trakasserade eller utsätts för etnisk diskriminering kan du anmäla det till DO. Blir dina barn mobbade kan du anmäla det till Barn- och elevombudet på Skolverket.

Har du frågor om diskriminering?

Ring DO:s telefonrådgivning som nås via växeln, tel: 08-508 887 00. Rådgivningen har öppet på måndagar kl. 9 - 12, onsdagar kl. 13 - 16 och fredagar kl. 9 - 12.

Mer information om DO och vad vi kan hjälpa till med finns på vår webbplats: www.do.se

Soraya Post, Maria Leissner, Rosita Grönfors och Eva Rosengren.

Våldet mot den romska kvinnan

Att vara kvinna och rom i det svenska samhället är svårt. Hon förväntas inta rollen som passiv och när hon väl kommer ut i samhället har hon oftast inget självförtroende eller kunskap att klara av vardagliga sysslor. Men detta är ingenting i jämförelse med vad de romska kvinnorna från Balkanländerna får utstå.

Om detta talade man vid kvinnokonferensen i Riksdagshuset nyligen.

Text och foto: Mirelle Gyllenbäck

– Dessa kvinnor ser det som normalt att bli slagna, säger Ingrid Schiöler, som arbetat med flyktingar i många år.

Seminarier som anordnades inom ramen för Europarådets kampanj mot mäns våld mot kvinnor hade samlat många åhörare, bland annat från Riksdagen, som var intresserade av att höra om den romska kvinnans situation, både i det svenska och i det romska samhället. Tre starka romska kvinnor, Soraya Post, Rosita Grönfors och Eva Rosengren fick själva berätta sina historier med anknytning till seminariets tema.

Maria Leissner, Sveriges demokratiam-bassadör och ordförande för delegationen för romska frågor, menar att männen känner sig maktlösa eftersom de är utsatta på så många områden i samhället. Detta kan i sin tur leda till att de tar till våld eftersom de känner sig maktlösa. Eftersom den romska kvinnan lever i ett patriarkalt samhälle blir hon utsatt i dub-

bel bemärkelse och det gör att hon inte vågar säga ifrån. Majoriteten av romska kvinnor har dålig utbildningsnivå vilket medför att de har mindre kunskap om de lagar och rättigheter som gäller. Bland dessa kvinnor är det även vanligt med en känsla av otillräcklighet vilket kan leda till dåligt självförtroende. Om en romsk kvinna blir misshandlad av sin man finns det flera faktorer som sätter käppar i hjulet och gör att kvinnan inte vågar anmäla eller vända sig till någon kvinnoorganisation. En bidragande faktor är misstron mot majoritetsbefolkningens myndigheter och skamkänslorna kvinnorna får dras med för att ha vänt sig dit.

– Man är rädd att dra in myndigheter i sina bekymmer och skapa ännu mer problem för sin egen grupp. Man vill helt enkelt inte bli utsatt för myndigheternas uppmärksamhet, säger Maria Leissner. – Det finns många starka romska kvinnor. Antingen blir man väldigt stark eller

så ger man upp allt, säger Soraya Post, ordförande för International Roma Woman Network.

Även hon menar att männens våld mot kvinnor handlar om makt och att det finns en tillfredsställelse i att trycka ner andra människor. Soraya poängterar att även om våld mot kvinnor förekommer i det romska samhället, är det inte vanligare där än bland andra grupper. Att många romska kvinnor drar sig för att anmäla att de blivit misshandlade beror enligt Soraya på att man inte vill sprida dåliga rykten om att romska kvinnor blir misshandlade till majoritetsbefolkningen. Hon påpekar även att det är viktigt att lyfta den romska kvinnans röst på samma nivå som männens.

– Men det finns många sociala missförhållanden och andra saker man behöver tänka på innan man börjar prata om jämställdhet, sade Soraya Post.

– Den romska kvinnan beskrivs ofta utifrån och bilden som förmedlas är ofta

Ingrid Schiöler

långt ifrån verkligheten, säger Rosita Grönfors, ordförande för Riksförbundet Internationella romska och resande Kvinnocentrum.

Det bristande självförtroendet och självinstinkten kan enligt Rosita bidra till att kvinnan börjar missbruka alkohol och tabletter då hon försöker fly från pressen som både finns från det svenska och det romska samhället. Här är möjligheterna att påverka sin egen situation små eftersom det är mycket ansvar som vilar på kvinnans axlar, som exempelvis barnuppföstran och ta hand om hemmet. De fördomar om romer som finns drabbar främst kvinnor och barn. Många av tjejerna lär sig redan som små att ta hand om hemmet och blir bortgifta vid tidig ålder.

Männen behöver upplysas

Eftersom många romska kvinnor upplever diskriminering från myndigheter bidrar det till att deras möjligheter att bejaka sina rättigheter minskar. Det finns även motstånd som utgörs inom familjerna vilket leder till en utmaning av mannens

position. Många gånger visar familjerna lite intresse med att ta tillvara på sina rättigheter, speciellt de rättigheter som kan utmana mannens maktställning i familjen.

– Männen behöver i lika hög grad upplysas om kvinnornas rättigheter, säger Eva Rosengren, som är ordförande i Internationella Kvinnoföreningen för Romni.

Det finns hedersrelaterat våld även inom den romska kulturen och för att få bukt med dessa problem krävs det bland annat ett större samarbete mellan romska och icke-romska kvinnor än vad som finns idag. I Evas förening finns ett samarbete med föreningen kvinnofrid och de har börjat bygga upp nätverk i landet.

Romska flyktingar från Kosovo

Ingrid Schiöler berättar att de flesta flyktingar som kommer till Sverige kommer från Kosovo. I just dessa länder är de romska kvinnornas situation ännu mer påtaglig och många av dem lever i stor utsatthet av att bara tillhöra folkgruppen

romer. Många av kvinnorna gifter sig väldigt unga och är analfabeter.

– När kvinnorna kommer hit har de oftast ingen att prata med. I samtal med olika myndigheter kan de få albanska tolkar vilket kan ge konsekvenser. Man får inte glömma bort vad som har hänt i hemländerna, säger Ingrid.

Männen måste bli medvetna om att de inte kan behandla sina kvinnor på samma sätt som de gjorde i hemländerna. Många gånger har dessa länder ingen eller en väldigt ny lagstiftning angående våld i hemmet. Även i dessa familjer kan det förekomma hedersrelaterat våld som det är väldigt tyst om utåt. Det kan även ha inträffat tragiska händelser i hemländerna vilket kvinnorna inte har berättat om för männen. När de sedan kommer till Sverige kan minnena komma tillbaka vilket kan leda till att kvinnorna blir psykiskt instabila.

– Genom att kvinnorna berättar om vad som har hänt kan det leda till katastrofala följder för kvinnans del, avslutar Ingrid Schiöler.

Bakro

En originalserie av Ulf Lundkvist och Bengt O Björklund.

Hewan Temesghen, Catharina Anstett och Mikael Ekman.

Polisens kamp mot hatbrott

Under ett möte i januari informerade Catharina Anstett, samordnare i Citypolisens hatbrottsprojekt och Hewan Temesghen, ordförande i Centrum mot rasism om Hatbrottsprojektet som pågår mellan 1 maj, 2007 och 1 september, 2008. Inbjudna var olika invandrarföreningar i Storstockholm.

Text: Bengt O Björklund **Foto:** Rosario Taikon Ali

Hatbrott är en samlingsbeteckning på rasistiska, främlingsfientliga och homofobiska brott. Polisen i Stockholm bekämpar sedan förra året detta.

– Det är polismästare Carin Götblad som initierat den här satsningen och tanken är att öka antalet åtal mot hatbrott, berättade Catharina Anstett. Vi har även närpolis som reser runt i skolorna och har kontakt med lärarna.

Sommaren 2007 öppnade Citypolisen i Stockholm sin nya hatbrottsjour. Den består av två polispatruller som arbetar med hatbrott på heltid, en på Södermalm och en på Norrmalm. De kontaktas direkt när ett hatbrott skett och åker till brottsplatsen för att ta upp polisanmälan och hålla förhör med alla inblandade. Hatbrottsjouren kan nå dygnet runt.

Närpolisstationerna på Kungsholmen,

Östermalm, Maria och Katarina har kontaktpersoner som arbetar speciellt med hatbrott. De samverkar bland annat med andra myndigheter, företag och organisationer, framförallt de som företräder grupper som riskerar att utsättas för hatbrott. En annan uppgift är att prata om alla människors lika värde med elever på mellanstadiet och att försöka få högstadijepersonal att anmäla hatbrott som sker i skolan. Kontaktpersonerna arbetar mot olaga diskriminering i krogmiljö genom spaningsinsatser och samverkan med kriminaljourer, poliser i yttre tjänst, medarbetare i polisens reception och växel är de som oftast kommer i kontakt med hatbrott och brottsoffer. Därför får de särskild utbildning om de rutiner och åtgärder som gäller när ett hatbrott ägt rum.

– Det är hatbrottsjouren som leder undersökningarna om hatbrott. Om någon till exempel inte kommer in på krogen åker de ut på stan för att undersöka det hela, berättade Catharina Anstett.

I en undersökning som Citypolisen har gjort av de 72 hatbrott som anmäldes mellan 13 februari och 9 maj i 2007, var de med främlingsfientliga förtecken vanligast: 78 procent. 12 procent hade homofobiska motiv, resterande 10 procent är svåra att föra till någon kategori. Inga antisemitiska hatbrott hittades, vilket är den största skillnaden jämfört med en liknande undersökning som gjordes för tre år sedan.

Hewan Temesghen, ordförande i Centrum mot rasism, menade att det råder ett stort mörkertal i antalet hatbrott.

– Det är svårt att veta varför inte alla anmäler när de blivit utsatta, men några kan inte sina rättigheter, andra vill inte se sig som offer och språket kan också vara ett hinder, sade Hewan Temesghen.

Hon menar att hatbrott riktar sig både mot individen och mot gruppen.

– Hatbrott följer ofta på en hård retorik och ett förakt mot människor. Det är viktigt att vi kommer ut med vad hatbrott är just nu med de strömningar som finns i samhället, sade Hewan Temesghen.

De poliser som arbetar på de mobila poliskontoren på Stureplan och Medborgarplatsen har en viktig roll när det gäller arbetet mot hatbrott. Framför allt för att de finns på plats och kan ta upp anmälningar i miljöer där det är vanligt med diskrimineringsbrott.

När en polisman skriver en anmälan finns det cirka elva, tolv brott som när de anmäls aktiverar ett pop up fönster med en förfrågan om det kan röra sig om ett hatbrott.

– Vid en förundersökning ska allt vägas in: Var, handling, etnicitet och vad gärningsmannen har sagt eller trott om den som han har slagit.

Hatbrottsprojektet är än så länge ett Stockholmsprojekt, men man hoppas på att fler polisdistrikt kommer att ta till sig de möjligheter som det erbjuder. Det är upp till länspolismästaren på plats.

IRIS skolan firar tioårsjubileum!

Nyligen var det festligt värre på IRIS skolan i Malmö. Många hade bjudits in för att glädjas åt att skolan fortfarande fyller en stor plats i många romska hjärtan och för att det är många som har skolan att tacka för sin efterlängtnade utbildning på villkor de klarar av.

Grattis till jubileet! Hur känns det?

– Tio år har gått sedan starten och det känns verkligen bra. Vi hade öppet hus under själva jubileumsdagen och mycket folk kom och gick hela dagen. Det var trevligt att återse tidigare IRIS elever som kom med sina familjer. De berättade om hur de själva upplevde att gå på IRIS skolan. Även före detta anställda kom och var med och firade med oss. Skolor som Komvux centrum och Kvarnby folkhögskola var också här, och den nya blivande rektorn för komvux tittade in. Vi har en utställning med bilder och texter av eleverna på skolan som handlar om skolverksamheten och om personliga upplevelser i skolan. Där kan man också läsa hur de tänker om framtiden. En likadan utställning står på Stadsbiblioteket i Malmö.

Eleverna hade själva bakat olika godsaker från olika länder och det fanns även kaffe och läsk. Några av eleverna bjöd på levande musik.

Vad har varit roligast under dessa år?

– Att vi har undanröjt en stor del av alfabetismen bland Malmös romer. Tidigare kunde många av dem inte ens skriva sitt namn, men idag kan alla de cirka tusen elever som genom åren passerat IRIS skolan, både skriva och läsa. Politiker har tyckt att det är viktigt att vi har den här skolverksamheten, annars skulle vi nog inte ha funnits kvar.

Vad har varit sämst?

– Cirka tre år efter att vi börjat, när kunskapslyftet avslutades, fick vi problem med att kunna driva skolprojektet som vi gjort tidigare med en permanent skolverksamhet. Sedan dess har vi bara blivit godtagna med en termin i taget och det känns jobbigt.

Det gjorde att skolan inte kunde ha någon långsiktig planering för verksamheten och stressen ökade då man även började byta organisationer. Ingen visste var de skulle hamna.

– Men skolan fortsätter att existera än i dag och vi ser att skolan spelar en viktig roll för romerna. IRIS skolan är med och påskyndar integrationen för dem. Vi hjälper dem att komma igenom den dörr som nu står öppen. För att komma in i ett hus måste man öppna en port. Och skolan är porten som ger inträde till integrationen, men jag hade gärna sett att fler kommunpolitiker hade uppmärksammat dagen hos oss. Vi hade kunnat visa vad vi har gjort under dessa tio år, att vi fortfarande bedriver en fungerande kunskapsförmedling här på IRIS skolan. En klapp på axeln hade känts bra nu när man tittar i backspegeln.

Vad skulle hända om skolan läggs ner?

Om skolan skulle försvinna så är vi tillbaka i en tid med kunskapsvårigheter. Vuxna romer har svårt att gå i den vanliga vuxenutbildningen. Romerna kommer att känna att de inte blir accepterade som jämberörda med övriga elever som säkert har en högre kunskapsnivå vid ingången än romer som inte har någon större skoltradition och skolerfarenhet. I det arbete vi bedriver här ser vi att det är till stor hjälp

för romerna att få möjlighet att gå i skolan tillsammans. Här känner de en slags frihetskänsla, de blir inte diskriminerade och känner sig heller inte utanför. Här känner de att det inte är farligt eller förnedrande att misslyckas. Här får man hjälp av andra romer som arbetar på skolan. Vi kan förklara på vårt eget språk det eleverna inte förstår på svenska.

Hur vill du lägga upp utbildningen?

Yrkes- eller kunskapsinriktad?

Jag skulle önska att vi även skulle kunna bedriva yrkesutbildning efter elevernas grundskolekompetens. Jag tror att många av de gamla eleverna som inte helt lyckats med att skaffa sig ett arbete utan yrkeserfarenhet skulle söka sig tillbaka till IRIS skolan om en sådan utbildning skulle erbjudas. Romer är mycket praktiska och skulle därför lätt kunna lära sig ett praktiskt yrke där det inte fodras så stor läskunnighet, säger Djura Ivanov, utbildningsledaren på IRIS skolan.

Personal på den framgångsrika IRIS skolan.

Det romska
lägret Gazela.

Romer på flykt

Under tiden som utställningen Förintelsen och romerna visas på Etnografiska museet arrangerade Delegationen för romska frågor i samarbete med museet "Romer på flykt", ett seminarium om romernas situation, främst i forna Jugoslavien.

Föreläsare var Ingrid Schiöler som tidigare arbetat för röda korset, men som nu har renodlat sina insatser till att enbart hjälpa asylsökande romer i Sverige.

Det var många som hade kommit för att lyssna.

Text: Bengt O Björklund **Foto:** Ingrid Schiöler

– Man har valt att förminska den romska historien om förintelsen i historiebeseivningen efter andra världskriget, sade Maria Leissner som inledde seminariet "Romer på flykt" i stora salen på Etnografiska museet. Vi i delegationen vill göra upp med de mekanismer som lever kvar i Europa än i dag. Både förföljelse och etnisk rensning pågår fortfarande, bara för att de är romer. Det enda som kan ändra på detta är kunskap, säger Maria Leissner.

Ingrid Schiöler har i många år varit engagerad i den svenska asylpolitiken och hon har genom åren även gjort många resor till Öst- och Centraleuropa.

– Tidigare har jag arbetat med asylsökande från hela världen, men numera har jag renodlat mitt engagemang och handlägger endast romska asylärenden, säger hon.

Hon berättar om historien i Central och Östeuropa sedan slutet av 80-talet.

– Jag har jobbat mycket med romer från forna Jugoslavien och det var inte länge sedan jag var i Serbien. Jag försökte ta mig in i Kosovo, men folk varnade mig för det. Situationen i Kosovo är mycket spänd just nu. Landet kommer förmodligen att bli ännu ett asylproducerande land och som vanligt i de här länderna är det romerna som kommer i kläm, berättar Ingrid Schiöler.

Det råder en hård nationalistisk anda i Kosovo just nu med flera olika politiska strömningar. Några drömmer om ett Storalbanien och den serbiska minoriteten, som tappat sin makt, samlar sina krafter i ett försök att bryta sig loss från den förestående nya stadsbildningen.

– Som vanligt så nämns inte romerna i sammanhanget. Det gjorde man inte 1999 heller när Nato bombade Serbien. Jag jobbade för röda korset då och Sverige tog emot 4 300 flyktingar. Många av dem var ashkali och egyptier. Innan kriget fanns det i Kosovo mellan 150 och 200 tusen romer. Idag finns det bara cirka tjugo till trettio tusen romer kvar. Många är albansktalande ashkali eller egyptier som säger sig vara ättlingar till Alexander den stores härar.

När det gäller den romska populationen på Balkan talar man numera om RAE gruppen, det vill säga romer, ashkali och egyptier. De skiljer sig åt på många sätt och framhärdar i sina olikheter.

– Trots att ashkali, egyptier och romer har levt sida vid sida i århundraden gifter man sig fortfarande bara inom den egna gruppen, säger Ingrid.

En stor del av ashkalibefolkningen i Kosovo och Serbien fördrevs, förföljdes och mördades under kriget på Balkan och under åren 1990 och 1991 var det många bosnier som flydde till Sverige. 55 000 av dem fick uppehållstillstånd.

– Man sa bara att man var muslim, men tio procent av dem var romer. Många vågade inte berätta det av rädsla för förföljelse. Än i dag säger man inte att man är rom. Bara i Göteborg finns det 3 000 bosniska romer.

Det finns även ganska många ashkali i Sverige, även de bor främst i Göteborg där det finns en stor ashkali förening.

– När man kommer som romsk flykting till Sverige berättar man ofta den historia som man tror bäst gynnar en, man vill inte vara ett offer, men det blir ofta fel. Det finns flera fall av outtalade vittnesmål i dessa flyktingärenden, historier som aldrig berättades, hemskheter som ingen fick höra talas om. För en romsk kvinna är till exempel hedern mycket viktig och hon berättar sällan om de sexövergrepp som begåtts mot henne. Det är tabubelagt. Det är en skammens börda som endast kommer fram efter en tid då man finner någon man litar på som man kan berätta det för.

I Belgrad

I Belgrad bor det idag trettiofyra tusen romer i 134 romska bosättningar, hälften av dem bor i ren misär. På en av bosättningarna som ligger vid en soptipp bor det cirka två tusen romer. De plockar och samlar det som går att sälja på soptippen och runt om i staden, till exempel papper, glas och metaller.

Många serber ser fortfarande ner på romerna. Under en guidad bussresa genom Belgrad fick Ingrid höra hur en liten flicka frågade vad det var som låg vid sidan av en bro över Donau. Det var en romsk kåkstad. Guiden svarade: "Det är zigenare som bor där och de gillar att bo på det där sättet."

Men alltför många av dessa kåkstäder är ren och skär slum där folk lever under de mest ofattbara förhållanden.

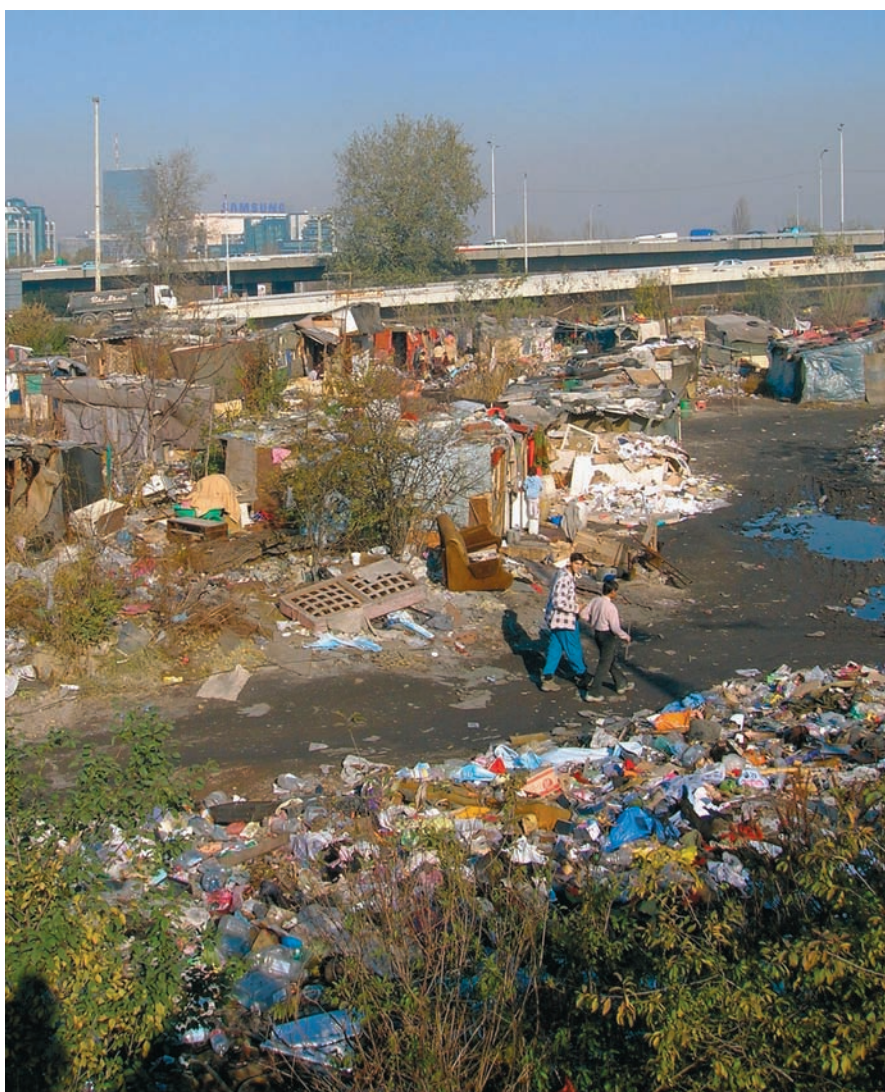
– Det är här några av de romer hamnat som utvisats från Sverige, romer som vistats tre till fyra år i Sverige och som har lärt sig tala svenska. Det är en märklig känsla att höra människor som bor i detta slumområde tala svenska, men även tyska och andra språk.

Det är också märkligt att inse vad svenska myndigheter gör med dessa människor. Var det detta som var meningen med utvisningen, att de ska bo i ett skjul av några bräder utan värme; att de ska behöva gå långa vägar för att hämta vatten; att de inte får mat varje dag?

Ingrid berättar om en ungt romsk mamma till sex barn som hon träffade under ett av sina besök, om hur hon blev inbjuden i skjul av plankor och upphängda filter på innerväggarna.

– De försöker ändå att hålla det fint där inne. På det stampade jordgolvet låg en

matta och det fanns en tunna att elda i med ett rör som skorsten, men ingen ved. Det var kallt och jag såg barn som lekte barfota i frosten utanför. Men det finns en styrka hos dessa människor som trots sin sociala situation är politiskt aktiva och fortfarande har hoppet kvar. De har en stark sammanhållning. Familjen betyder mycket och barnen förstås som bor där och leker i leran. Det är en verklighet man knappt kan föreställa sig. Här finns människor som har fördrivits från sina hem i Kosovo, som har flytt och sökt asyl i Europas rika länder. Människor som efter år av väntan på uppehållstillstånd ändå skickas tillbaka till Kosovo, för att sedan hamna i Serbien, bland annat på den här soptippen, romer som på sin höjd kan få hjälp av de serbiska myndigheterna med en bussbiljett in till stan.

Ann-Margarethe Livh, vänsterpartistiskt oppositionsborgarråd.

Om romer i Stockholm

Nu när den nya borgerliga majoriteten i Stockholms stad har blivit varm i kläderna är det dags att ta pulsen på det politiska läget. Vad är det som har hänt med de romska frågorna? Finns det någon kontinuitet?

Text: Bengt O Björklund **Foto:** Rosario Taikon Ali

Vi vände oss först till oppositionen i stadshuset och fick en pratstund med det vänsterpartistiska oppositionsborgarrådet Ann-Margarethe Livh.

– Skillnaderna mellan de som har höga inkomster och dem med låga ökar dramatiskt i Stockholm just nu. Detta är givetvis något som även drabbar romerna. Av tradition arbetar vänsterpartiet för dem som har det sämst, för att alla ska ha samma möjligheter till bostad, utbildning och arbete och just därför finns romerna med i vår strategi för ett bättre och rättvisare Stockholm, sade hon.

Under den förra mandatperioden införde de tre samarbetspartierna en klausul som gav staden rätt att säga upp avtal om ett företag på något sätt handlade på ett diskriminerande sätt.

– Den klausulen tog de borgerliga bort. Nu måste ett företag vara dömt i domstol för att bli av med kontraktet med

Stockholm stad. Jag tycker att det var mycket dåligt att de tog bort klausulen. Den gav oss ett verktyg att hålla diskriminerade företag på mattan.

Ann-Margarethe Livh påpekar att vänsterpartiet i Stockholm länge har kämpat för romernas modersmålsutbildning, vuxenutbildning och för en utbildning av romska lärarassistenter och barnskötare.

– Vi har också en ide om att tillsammans med romerna kartlägga vilka behov som finns och vad vi kan göra, till exempel när det gäller yrkesutbildningar för romer. Då måste man först ta reda på vilket yrke som efterfrågas på arbetsmarknaden och sedan se vilka av dessa yrken som romerna kan tänkas vara intresserade av.

Ann-Margarethe Livh är besviken på den borgerliga majoritetens minoritetspolitik i Stockholm.

– Det finns ingen entusiasm. De bor-

gerliga har inget intresse av att utveckla minoritetspolitiken, vi ser snarare en tillbakagång på alla områden.

Ann-Mari Algemo, sekreterare på Delegationen för romska frågor, arbetade tidigare på Stadsledningskontoret där hon tog fram utlåtandet "Stadens insatser för de nationella minoriteterna", en utredning som formulerade många åtgärder som staden kunde göra för att förbättra romernas situation.

– Av det arbetet är det ingenting som görs idag. Det känns inte alls bra att det inte finns en fortsättning på det allt det arbete som lades ner. Samma sak med det arbete som Lena Loiske gjorde på integrationsförvaltningen. När hon försvann, försvann även det arbetet hon gjorde. Idag är hela integrationsavdelningen nedlagd och Stockholms stad har låtit alla gå som hade kompetens och kunskap inom detta område, samtidigt som man ändrade på reglerna för hur bidragen ska hanteras. Nu skulle integrationsbidrag handläggas av kulturförvaltningen.

En del av de verksamheter den förra majoriteten startade fortsätter än så länge.

– Som till exempel kurserna på Sundbybergs folkhögskola, men det finns absolut inget nytänkande eller över huvudtaget några planer på att utveckla de verksamheter som har med de nationella minoriteterna att göra. De styrande politikerna i Stadshuset har inte heller startat några nya projekt kring minoriteterna i Stockholm. De talar om minoriteterna, men gör absolut ingenting.

Den borgerliga majoriteten i Stockholms stadshus har beslutat att sälja ut en stor del av allmännyttans hyreslägenheter till privat värdar, förutom de erbjudanden som finns att ombilda lägenheter till bostadsrättsföreningar.

– Detta kommer att leda till att klyftorna mellan människor kommer att öka ytterligare och att man kanske får sin granne som hyresvärd. Allt fler får det allt svårare och allting blir bara dyrare som till exempel avgifterna till badhus,

kulturskola och museer. De betalnings-svaga grupperna i samhället kommer att få det allt svårare och deras barn kommer att spela i allt lägre divisioner, säger Ann-Margarethe Livh. Det är ju ändå barnen som är bärare av kulturen.

Mona Danielsson, huvudlärare för utbildningen av romer på Sundbybergs folkhögskola, har ansökt hos utbildningsförvaltningen om en kurs för romer i äldrevård med inriktning på äldre romer, men har inte fått något svar.

– Tyvärr så har vi inte fått något svar och det börjar bli sent och svårt att få möjlighet att genomföra kurserna. Vi har en ny omgång behandlingsassistenter i utbildning. Det är 11 elever som nu går på sista året. Vi har även en kurs i grundskolebehörighet, men vi måste ha något mer att erbjuda romerna så att de vet att det finns olika kurser här och att allt inte slutar med de två kurser som nu

pågår, säger Mona Danielsson.

Vi frågade Kristina Alvendal, det moderata bostads- och integrationsborgeråd i Stockholm vad hon tyckte. *Ann-Margarethe Livh säger att skillnaderna mellan de som har höga inkomster och dem med låga ökar dramatiskt i Stockholm just nu, stämmer det?*

– Jag vet inte vad hon baserar det på över huvudtaget. Flera än någonsin har ett arbete och fler stocholmare har det mycket bättre än de haft det tidigare. *De röd-gröna skapade under förra mandatperioden en klausul som gav staden rätt att säga upp avtal om ett företag på något sätt handlade på ett diskriminerande sätt. Den tog de ni borgerliga bort. Vad är poängen med det?*

– Vi håller på att ta fram en nya anti-diskrimineringsklausul. Vi tyckte att det var fel av den tidigare majoriteten att ha en klausul som att i praktiken innebar att

vi i Stockholms stad agerade domstol över privata verksamheter.

Ann-Margarethe Livh är besviken på den borgerliga majoritetens minoritetspolitik och säger att det inte finns någon entusiasm. Är det så?

– Det får stå för Ann-Margarethe Livh. Snarare har det varit en väldigt politisk enighet om det arbete som vi gör gemensamt i staden. I slutet av förra året togs det fram ett informationsmaterial för skolorna om de nationella minoriteterna, det var ju väldigt stor efterfrågan i skolorna efter det materialet. Det här är frågor som ständigt ska vara levande och därför kan man inte hålla på och hela tiden hänvisa till att starta olika projekt utan staden ska ju i sin ordinarie verksamhet alltid jobba med framförallt med de nationella minoriteterna.

Utlåtandet "Stadens insatser för de nationella minoriteterna" formulerade många åtgärder som staden kunde göra för att förbättra romernas situation. Av det arbetet är det ingenting som görs idag menar Ann-Margarethe Livh. Hon säger att hela integrationsavdelningen är nedlagd idag och att alla som hade kompetens och kunskap inom detta område har tvingats att sluta. Stämmer det?

– Staden har ju att arbeta med dels alla de fem nationella minoriteterna och sedan handlar det ju väldigt ofta om insatser som görs på individuell nivå, oavsett om man är rom eller har något annat ursprung. Det är snarare så att vi ser till individen än gruppen. Romer i Stockholm blir inte mer behjälpta av att vi har ett antal tjänstemän i staden som sitter på en integrationsförvaltning, eller vad man ska kalla det för. Integrationsförvaltningen var ju Ann-Margarethe med om att lägga ner under förra mandatperioden.

Ann-Margarethe Livh tror att utförsäljningen av allmännyttan särskilt kommer att drabba romerna. Är det så?

– Det var det larvigaste påstående jag hört till och med att komma från Ann-Margarethe Livh, det måste jag säga. Det var väl ett av de grundlösaste påståenden av de fem frågorna.

Sveriges Radio

SR International rodel journaliston kaj vorbin romanesar dakichib:

Si tut interesse thaj sit tut dzanglipe pa Shvedo thaj pa kodo so kerel pe ando them, kam kerdan buci journalistikasa thaj trajis pasha Stockholm kam san kodo kas ame rodas.

Ame rodas akanak frilansare thaj vikarie pe amare programura pe romani chib so shundziol ande radio 3 ande kurko ando Sveriges Radio P2 thaj sam vi po Internet:

www.sr.se/romani

Mishto avilov te avilov romane dzuvlia so roden e buci.

Te si tut pushipe vorbinen kaj amaro sekretaro pe redakcia Åke Brulin, telefono: 08-784 72 12.

Chiro lil pa kadi buci bishaves kaj ake.brulin@sr.se vaj pe normalno pocta:

Åke Brulin
Sveriges Radio
105 10 Stockholm

Pe pushimata pa buciaki unia del atveto e Liv Heibuchel (SJF) telefono 08-784 72 79 thaj Victoria Padin (Unionen) telefono 08-784 72 08

SR International dikhel thaj rodel o chachipe ande Svedicko them pe 13 chibia.

Amare journalistura si vi te dzanen te vorbinen mishto e shvedicko chib.

Två helt olika böcker som berör nazismen

Text: Gunilla Lundgren

I samband med den viktiga utställningen Förintelsen och romerna på Etnografiska museet i Stockholm, har jag läst två böcker. Båda handlar om nazismen, men är sinsemellan mycket olika.

Den ena, *Den livsfarliga glömskan*, skrevs av Inga Gottfarb 1986, den andra, *När man skalar lök*, av Günter Grass 2006.

Inga Gottfarb dog, 92 år gammal, i december 2005. Ända från tidig ungdom engagerade hon sig i humanitärt arbete och hon var med och tog emot överlevande från koncentrationslägren när de kom till Sverige 1945-46. Hela sitt vuxna liv fortsatte hon att hjälpa flyktingar, inte bara judiska, både juridiskt och praktiskt. År 1882 var hon en av grundarna till "Svenska Helsingforskommittén för mänskliga rättigheter".

Den livsfarliga glömskan är en tjock, tätskriven bok med undertiteln *Överlevande berättar om vägen tillbaka*. Inga Gottfarb har intervjuat ett sextiotal judiska före detta koncentrationslägerfångar från tretton länder. Hon frågar dem om den första tiden i Sverige, hur de kom

hit, hur de togs emot och hur de har klarat att leva vidare. Av hänsyn till dem hon samtalade med, undviker hon att fråga om tiden i koncentrationslägren, men de överlevande berättar ändå. Det är fruktansvärda minnen som kommer fram, ofattbara i sin grymhet.

Boken innehåller inte endast dessa gripande vittnesbörd, den är full av fakta både om tysk och svensk politik innan, under och efter Andra Världskriget.

Günter Grass fick nobelpriset i litteratur år 1999. Han har tillägnat sin bok, *När man skalar lök*, alla som lärt honom någonting. Själv föddes han i 1927 i Danzig- Langfuhr av tysk-polska föräldrar, han har arbetat både som lantarbetare och gruvarbetare innan han beslöt sig för att studera konst. Hans första roman *Blecktrumman* utkom 1959 och blev en stor succé. Boken har också filmats.

I *När man skalar lök* beskriver Grass hur hans barndom tog slut när kriget bröt ut. Han berättar uppriktigt om hur han som tonåring lät sig förföras och dras in i nazistiska kamratkretsar. Han minns

sångerna som eggade den äventyrslystne tonåringen: "Framåt, framåt smattrar våra fanfarer. Framåt, framåt, vi unga ser inga faror!"

Som femtonåring ville bli ubåtssoldat och anmälde sig som frivillig i Wehrmacht. Som sjuttonåring blev han inkallad och var soldat i Waffen-SS. När kriget tog slut var han sårad och befann sig på ett krigssjukhus.

Då boken kom ut väckte den stor upprördhet: varför hade Günter Grass hemlighållit sin tid som SS-soldat? Han ursäktar sig inte i boken utan skriver:

... Löken har många skal. Det rör sig om ett flertal. Knappt skalad förnyar den sig. Hackad får den ögonen att tåras. Först vi skalning talar den sanning. Det som händer innan och efter min barndom tagit slut knackar på med fakta och är värre än vad jag skulle vilja...

Jag har läst dessa två böcker med stor behållning. När Günter Grass fick Nobelpriset skänkte han bort en betydande del av prissumman bland annat till romska organisationer. Inga Gottfarbs bok trycktes på nytt 2006 och har skänkts i många exemplar till E Romani Glinda för att delas ut till besökare under utställningstiden på Etnografiska museet.

Hur går vi då vidare? Jag vill sluta med att citera tre före detta koncentrationslägerfångar från Inga Gottfarbs bok:

Kato Nissenson säger: "Vi får inte tåga. Hitler hade från början sju anhängare. Det är lätt att avfärda dessa onda människor med att säga att de är få. Världen var tyst och teg."

Precis som vi idag tiger om Afghanistan, Irak, Iran. Vi får inte sitta stumma och stilla".

Cordelia Edvarson: "Vi måste få sikte på de första små tecknen på att några ser sina fiender och motståndare inte som människor utan som en sorts ohyra och förnekar att de har människovärde."

Och slutligen, Ester Schönkopf: "Det gäller att kväva rasism, antisemitism och alla yttringar av hat i sin linda. Då det redan brinner, då är det för sent."

Buron kallar oss Tattare

Detta är en bok om romanoa, resandefolket eller som de kallats i folkmun: "tattarna". Vilka är dom och var kom dom ifrån? Boken är också en reseskildring av en resa in i en resandes eget blod.

Det finns tidigare inte mycket skrivet om detta av det svenska samhället så skamligt behandlade folk och denna bok är den första skriven av någon med egna rötter i denna kultur, där författaren på ett personligt sätt gör en resa i detta folks historia i Sverige under 500 år.

Recension

Äntligen har den då kommit. Om man bortser från rommaniordböcker och en skolbok är detta den första boken skriven av en författare som själv har resandepåbrå. Och det är just detta som gör läsningen så spännande. Att få följa Bennie Åkerfeldts sökande efter sina rötter. Precis som många andra resande i hans generation har han inte fått reda på så

mycket om sin resandebakgrund. För att skydda sina barn har många resande tigit om sin historia. För om barnen själva inte vet något om sitt ursprung kan inte heller klass- och skolkompisar känna till

deras bakgrund. Och då slipper de höra glåpord som "tattare", "tattarunge", "tattarpack".

Bennie Åkerfeldt har lagt ner ett stort arbete på att söka sina rötter. Han har verkligen gått till grunden. Genom de gamla fotografier, som författaren tagit med i sin bok, får man ytterligare en inblick i hur de resande hade det förr i tiden. Kläder, ansiktsuttryck, hus, hästar, vagnar och bilar ökar läsarens förståelse för hur resandelivet kunde vara.

Trots att jag studerat resandekulturen i femton år har Åkerfeldt presenterat en del nyheter för mig.

Bo Hazell

(Hazell har gjort uppmärksammade radio och TV program om resandekulturen samt gett ut boken "Resandefolket - Från tattare till Traveller" - Ordfront 2002)

Romska kvinnor döms till liv i fattigdom

– Jag ville så gärna gå i skolan men vi var tvungna att betala för skolmat och skoluniformer. Min mamma har aldrig gått i skolan. Min pappa dog när han var väldigt ung. Så jag var tvungen att ta hand om mig själv och det fanns inga pengar till min skolgång, säger Silvana, en romsk kvinna, till Amnesty.

Romska kvinnor i Makedonien är offer för dubbel diskriminering, på grund av sitt kön och sin etnicitet. I en rapport uppmanar Amnesty de makedonska myndigheterna att bryta mönstret av diskriminering mot romska kvinnor. I rapporten presenteras bevis för diskriminering gällande tre grundläggande mänskliga rättigheter; rätten till utbildning, arbete och hälsa, men även våld mot kvinnor som en form av diskriminering.

– Den dubbla diskrimineringen är utspridd, genomgripande och den har blivit slentrian. Romska kvinnor och flickor är offer för en diskriminering som ofta går hand i hand med fattigdom, säger Sian Jones, Amnestys Makedonienexpert.

Ett stort antal romer saknar födelseattester och medborgarskap vilket innebär att de inte får ta del av den grundläggande servicen i samhället, som utbildning, sociala försäkringar och hälsovård.

– I skolan möts romska flickor av stereotypa låga förväntningar vilket, tillsammans med avsaknaden av gratis grundskola, leder till att majoriteten hoppar av skolan innan de är färdiga med sin utbildning, säger Sian Jones.

Problemen med utbildning för romska kvinnor innebär att mer än hälften bara

kan få arbete i den informella sektorn där de inte har något skydd av lagar. De som anställs av staten arbetar övervägande som städskor. Romska kvinnor arbetar ofta under dåliga förhållanden, fler timmar och mot sämre betalningen än icke-romska kvinnor. De utsätts även för trakasserier och förolämpningar.

Våldet mot kvinnor är utbrett i Makedonien och ungefär 70 procent av de romska kvinnorna har anmält våld inom familjen.

Amnesty uttrycker oro över att regeringen inte har tagit tag i romernas mänskliga rättigheter och att de inte har vidtagit åtgärder för att försäkra att alla romer i Makedonien garanteras tillgång till utbildning, arbete, hälsovård och tillfredställande bostad.

Notiser

DO granskar brister i hemspråk

Diskrimineringsombudsmannen DO ska granska om bristerna i modersmålsundervisningen för landets nationella minoriteter kan handla om olaglig diskriminering.

Sveriges Radios kartläggning har visat att många av landets kommuner har bristfälliga kunskaper om de nationella minoriteterna som till exempel samer och romer, och att informationen om dessa gruppers särskilda rättigheter till bland annat modersmålsundervisning inte alltid fungerar. DO vill prova om det kan handla om lagbrott, säger projektledare Heidi Pikkarainen.

– En central del i det här arbetet handlar också om att få in anmälningar och att vi kan pröva de här frågorna i domstol. Man kanske har blivit nekad möjligheten att få modersmålsundervisning och att man prövar de skäl som kommunen då anger till varför man inte har beviljats det, säger hon till Sveriges Radio.

Europarådet har upprepade gånger rekommenderat den svenska regeringen att rätta till de strukturella problemen i undervisningen av de nationella minoritetsspråken samiska, finska, tornedalsfinska alltså meänkieli, romani chib och jiddish.

Även Skolverket har uppmanat både regering och kommuner att förbättra modersmålsundervisningen i minoritetsspråken och informationen om minoritetselevernas rättigheter.

Romska barn diskrimineras i skolan i Slovakien

Många romska barn placeras fortfarande i specialskolor och i klasser för barn med förståndshandikapp och inlärningssvårigheter enbart på grund av sitt ursprung.

Amnestys rapport som släpps på torsdagen visar att dessa barn får en sämre utbildning utan några möjligheter att integreras i vanliga skolor eller att studera vidare på en högre nivå.

I rapporten uppmanas de slovakiska myndigheterna att klart och tydligt fastslå sin beslutsamhet att utrota segregationen när det gäller utbildning för de romska barnen.

– Oavsett deras individuella förmåga, får många romska barn en undermålig utbildning i segregerade klasser. Regeringens underlåtenhet att tillhandahålla tillfredsställande utbildning för alla romska barn spolierar deras framtida anställningsmöjligheter och ökar marginaliseringen och fattigdomen, säger Nicola Duckworth, chef för Amnestys avdelning för Europa och Centralasien

Amnesty uttrycker även oro över den utspridda förekomsten av skolor och klasser för endast romska barn. I vissa delar av östra Slovakien är 100 procent av skolorna helt segregerade. Enligt slovakisk lag har föräldrar rätt att välja skola till sina barn och det har lett till att de flesta icke-romska barn har placerats i segregerade skolor. Föräldrarnas val och bristen

på transportmöjligheter för romska barn har radikalt minskat interaktionen mellan romska och andra barn i Slovakien.

Rätten till utbildning hör ihop med andra viktiga mänskliga rättigheter. Ungefär en tredjedel av den romska folkgruppen i Slovakien bor utanför städer och samhällen, med liten eller ingen tillgång till vatten eller elektricitet.

– Ett barn som lever i ett skjul utan elektricitet eller rinnande vatten, vet inte hur man spolier en toalett eller använder ett badrum. Barnet har inte lärt sig att hålla en penna eller rita en teckning och talar heller inte slovakiska, men detta ska inte ta ifrån dem rätten att få en ordentlig utbildning, säger Nicola Duckworth.

Amnesty välkomnar de initiativ som har tagits av den slovakiska regeringen i form av förberedande klasser, lärarsistenter, ekonomiska bidrag till skolor som integrerar romska barn i klasserna och särskild utbildning för lärare som undervisar romska barn. Dessa åtgärder är dock inte obligatoriska och i många fall har de inte genomförts på lokal nivå.

Det är viktigt att EU stödjer den slovakiska regeringens ansträngningar att få stopp på den systematiska diskrimineringen när det gäller romska barns utbildning. EU bör ge både ekonomiskt och tekniskt stöd, men även följa upp hur pengarna används och se till att den romska befolkningen inkluderas i planeringen och utförandet.

Amnesty International

Vräkta romer var en trafikfara

Efter att larmcentralen blivit nerringad av bilister som tvingats väja för rumänska tiggare på Österleden beslagtogs deras saker.

En del av de rumänska tiggarna som kommit till Helsingfors har i flera veckor slagit läger under en ramp i Helsingfors. Förutom att folk har tältat under rampen har de också klättrat ner i en servicebrunn vid bron för att sova. Den var full med kläder och täcken.

– Det är ett under att inga olyckor skett. Vi har fått massor av påringningar av bilister som har väjtt för folk på motorvägen där fartbegränsningen är 80/km/h, säger fältkommissarien Jere Roimu.

För några dagar sedan fick polisen och stadens socialmyndigheter nog. De beslagtogs två tält, samlade ihop kläder och madrasser och lämnade en lapp på rumänska om var sakerna kan avhämtas.

Hufvudstabladet

Snart är våren här! Fåglarna har redan fattat galoppen och alla lökarna i marken som otåligt putar med sina trotsiga stänglar och blad mot mars himmel.

Bengt

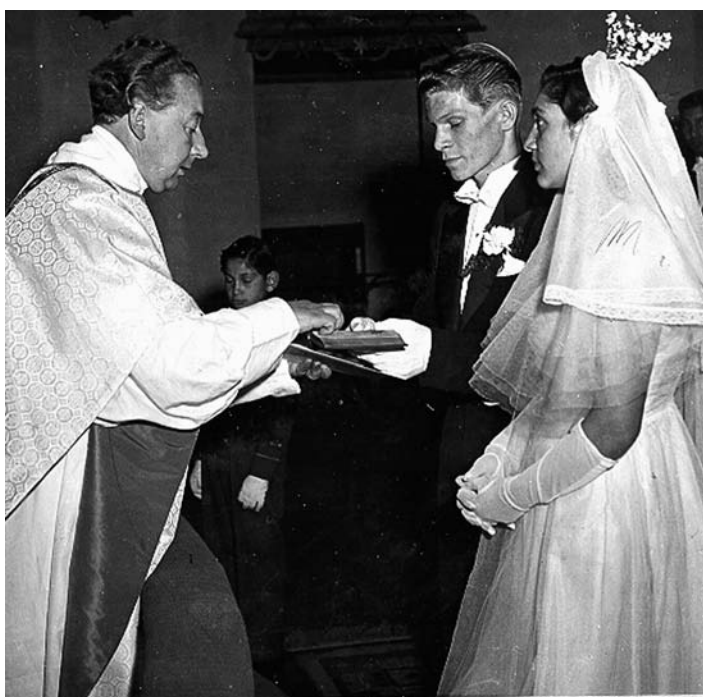
Gamla kära bilder berättar

Kära vänner av gamla bilder berättar. Fast vi har utökat sidantalet i detta nummer räcker sidorna ändå inte till ett helt uppslag av gamla bilder.

På begäran visas några bilder som vi tidigare haft med i serien. Det är redaktionens sekreterare Bert Andersson som år 1954 gifter sig med redaktörens syster Zima.

Sveriges television har ett filmarkiv och där kan man se bröllopet i sin helhet på Internet sidan:

<http://svt.se/play?a=721062> eller på www.svt.se skriv in zigenare i det vita sökfältet på höger sida och vips kommer det ett stort antal menyer att välja på lycka till.

Libanesisk Påskmiddag

Det här behövs till ca: 8 personer

- 1,5 kg. Lamm eller kalvbringa benfri
- ½ kg. Kycklingfärs
- 6 st. Vårlökar
- 2 ½ dl. Grahams ströbröd
- 2 st. Ägg
- 1 tsk. Färsk ingefära
- 2 st, Chilipeppar
- ¾ dl. Hackade pecanenötter
- ½ tsk. Svartpeppar
- ¼ tsk. Paprikapulver
- ½ tsk. Malen koreander
- 4 msk. Olivolja
- 3 ½ dl. Vatten
- Salt och vitpeppar efter smak

Gör fyllningen så här:

Stek kycklingfärsen ihop med hackad vårlök. När färsen är färdigstek
Blanda i ströbrödet, ingefäran, chilipepparn, de hackade pecananötterna, paprikapulver och 3 matskedar olja, blanda sist i de vispade äggen och den malda koriandern. Nu läggs färsblandningen i en mixer som körs tills det blir en jämn smet.

Gör så här med köttbringan:

Köttet läggs med köttssidan uppåt på en skärbräda, skär liksom en ficka i den utplattade bringan. Bre fyllningen i fickan och över hela köttssidan. Rulla ihop bringan med fyllningen så det blir en stor rulle, knyt ihop kötttrullen så att fyllningen inte rinner ut. Lägg kötttrullen på ett galler i en långpanna och pensla på med en matsked olja.

Salta, peppra och häll 3 ½ dl vatten i långpannan till skyn och ösning. Stek i 180 graders varm ugn i ca : 1 ½ timme.

Kan serveras med potatis eller ris och grönsaker

Smaklig påskmåltid!

Libanessitsko Patrąžiako xabén

Gado truból 8 ženéngé.

- 1,5 kg. Bakrésko vaj vitselítsko prašavéngó rig (bi kokolensa)
- 0,5 kg. ličardó khajniáko mas
- 6 st. Siné purumá
- 2,5 dl. Graham xurdó manró
- 1 tsk. Freško ingefära
- 2 st. Chilipipéri
- 3/4 dl. Ličardé Pekane aréxi
- 1/2 tsk. Kaló pipéri
- 1/2 tsk. Pišardo Koriander
- 4 msk. Vulój Olivéngó
- 2 st. Parnoré
- 3,5 dl. Paj
- Lon Thai pipéri

Pher o mas gadeá:

Pek o ličardó khajniáko mas ande jekh than le puruménsa. Kana peklán gáta la khajniáko mas, maj šor andré ó xurdó manró, ingefära, chilipiperi thaj le aréxi thaj é mardí paprika thaj trin xabenéske roja andá ó vulój. Akaná šor andré le mardé parnoré thaj o koriander. Akaná šor andré sa so peklán ande jekh mixer thaj muk te ličardol te anél pe čil.

Ker gadeá le masésa:

Tinzosár ó mas thai putér vródi sar jekh lúngo posočí pe lunžimáta ando ó mas. Mak akaná sa so si tut ande ó mixer, ande é posočí kai puterdán thaj vi oprál pa é posočí. Akaná tevelisár ó mas thai phánde mišto ó rollo thavésa. Tho ó pangló mas pe jekh gáldra ando le bovésko plévo thai mak o mas vulójésa. Lonžar thai tho pipéri šor andré 3 decilitri paj ando le bovésko plévo. Pek ande 180 gradora ande 1 thaj 1/2 časuri.

Ó xabén xalpe kolompírensa vaj horézosa thai zelenimáta

Te avel baxtalí tumarí patraži

Xan pe satimaste!

Te avel baxtali tu marí patradjí

Avsändare

É Romani Glinda
Egnahemsvägen 58
se-141 37 Huddinge
Sweden

B

**Porto
Betalt**

Välkomnar till föredrag och seminarier

(fri entré)

Romer – en förföljd och diskriminerad minoritet

Torsdag 6 mars kl. 13.00 – 18.00

Seminarium:

Att växa upp som rom under det svenska folkhemsbygget, Hans Caldaras, författare och sångare.
Romerna under andra världskriget – den glömda offergruppen, David Gaunt, Södertörns högskola
Den strukturella diskrimineringen av romer i Sverige, Karl-Axel Jansson, journalist och författare.
Den romska folkhögskolan i Göteborg och internationellt kvinnosamarbete, Soraya Post, lärare och ordförande i
International Roma Women Network.

Mer information och anmälan, se www.levandehistoria.se

Internationella kvinnodagen

Lördag 8 mars kl. 13.00 -16.00

Föredrag:

* Min mor fånge nr Z-4517. Berith Kalander, lärare och författare berättar om hur det var att växa upp med en mor som överlevt Förintelsen.

* Sofia Taikon Z-4515. Författaren Gunilla Lundgren och Ramona Taikon berättar om Sofia Taikon, en av de två romer som kom till Sverige med de s k vita bussarna 1945.

Mer information, Ulla Edberg ulla.edberg@etnografiska.se, tel. 08 – 519 550 27 och Domino Kai, domino.kai@integration.ministry.se, tel. 08 – 405 30 53.

Forskningen om romerna och Förintelsen

Tisdag 18 mars kl. 18.00 – 20.00

(Visning av utställningen Förintelsen och romerna kl. 17.30 – 18.00)

Föredrag och samtal:

Vilken forskning bedrivs och varför forskas det så lite om romernas historia?

Moderator: Karl-Axel Jansson, journalist, samt David Gaunt, historiker, Södertörns högskola, Wiktor Famulson, vice president, International Roma Union, Stefan Palison, ordf. Romernas riksförbund m.fl.

Mer information finns på www.levandehistoria.se och www.romadelegationen.se

Samtliga föredrag och seminarier är kostnadsfria och hålls på Etnografiska museet, Djurgårdsbrunnsv. 34 i Stockholm
Arrangemangen ingår i ett samarbete mellan Delegationen för romska frågor, É Romani Glinda, Forum för Levande Historia och Etnografiska museet.